

Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus jälkiteollisessa yhteiskunnassa

Väliraportin tuloksia

Hankkeen tavoitteet

1. Selvittää, **miten toimintaympäristön muutokset ovat vaikuttaneet kansalaisyhteiskunnan oikeudellisiin ja taloudellisiin toimintaedellytyksiin Suomessa.**
2. Kehittää **suosituksia, toimintaehdotuksia ja malleja elinvoimaisen ja autonomisen kansalaisyhteiskunnan edistämiseksi** ja arvioida millaisia vaikutuksia niillä toteutuessaan olisi erilaisiin kansalaisyhteiskunnan toimijoihin.
3. **Vahvistaa eri toimijoiden toimijuutta ja vuorovaikutusta kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuden kehittämisessä** sekä varmistaa keskeisten tulosten leviäminen ja vaikuttavuus yhteiskehittämisellä ja viestinnällä.

Hankkeen väliraportista

- Vastuullisena tekijänä tutkija Petri Ruuskanen (JYU.)
- Kartoittaa kansalaisjärjestöjen toimintaympäristössä tapahtuneita taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia Suomessa.
- Tarkastelun kohteena on suomalaisen kansalaisyhteiskuntamallin muutos ja sen aiheuttamat vaikutukset kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toimintaedellytyksiin ja autonomiseen asemaan.
- Kirjallisuuskatsaus, 15 järjestötoimijan sekä 3 neljännen sektorin aktivistin haastattelua
- Haastateltavat eri kokoisista järjestöistä, järjestörakenteen eri tasoilta (keskusjärjestöistä ja paikallisista yhdistyksistä), erilaisilta maantieteellisiltä alueilta, ja eri kansalaisyhteiskuntaelämän aloilta (liikunta, kulttuuri, nuoriso, sosiaaliala, kylätoiminta), jotka myös valtionavustusten osalta liittyvät eri ahoittajaministeriöiden toimialaan (OKM, STM/STEa, MMM, UM).
- Haastatelluista valtaosa on järjestöammattilaisia

Kansalaisyhteiskunta

- Sosiaalisen elämän kenttä, **jossa kansalaiset voivat omaehtoisesti osallistua yhteiskuntaan: käydä keskustelua, ilmaista mielipiteitä, tuoda esiin intressejään ja oikeuksiaan, ja edistää tavoitteitaan.**
- Muodostuu **löyhemmin tai vahvemmin organisoituneista vapaaehtoisista yhteenliittymistä.**
- Toimii **välittäjänä** yksittäisten kansalaisten ja valtiollisten poliittisten prosessien välillä.
- Suomessa **106 000 rekisteröityä yhdistystä.** Uusia perustetaan n. 2000 vuodessa.
- **Kolme neljäsosaa suomalaisista kuuluu johonkin yhdistykseen** ja yli puolet suomalaisista kuuluu kahteen tai useampaan yhdistykseen.
- **Poliittisten yhdistysten määrä on vähentynyt** viimeiset vuosikymmenet, mutta **vapaa-ajan yhdistysten ja "elämäntapayhdistysten" määrä taas kasvanut.** Yhteiskunnallinen aktivismi ja vaikuttaminen tapahtuvat myös aiempaa useammin muodollisia organisaatorakenteita vieroksuissa **neljännen sektorin** verkostoissa.

Monet kansalaisyhteiskunnat (Hasenfeld & Gidron 2005)

Kansalaisyhteiskunta I: Sosiaaliset verkostot ja yhdistykset, jotka neutraaleja suhteessa valtioon

Kansalaisyhteiskunta II: Yhteiskunnallista muutosta ajavat (radikaalit ja maltilliset) yhteiskunnalliset liikkeet

Kansalaisyhteiskunta III: Julkisen sektorin tavoitteita tukevat järjestöt

Ovat usein samanaikaisesti läsnä kansalaistoiminnassa!

Pohjoismainen malli (perinteisesti)

- Keskiössä Kansalaisyhteiskunnat I ja II
- Aktiivinen yhdistystoiminta.
- Korkea vapaaehtoistoiminnan osuus.
- Yhdistyksiä johtavat yleensä vapaaehtoiset.
- Kolmas sektori aktiivinen siellä missä julkinen sektori passiivinen: kansalaistoiminta, edunvalvonta, kulttuuri, liikunta ja harrastustoiminta, uskonnollinen toiminta.
- Järjestöt aloitteentekijöinä hyvinvointivaltion rakentamisessa

Kansalaisyhteiskunnan kehitystrendejä

- Järjestöt kytketty rahoituksella julkisen sektorin strategiaan tavoitteisiin & kansalaisyhteiskunnan ohjaus on tiukentunut.
- Järjestöt toimivat yhä useammin markkinalogiikan mukaisesti
- Perinteinen järjestökenttä on yhä enemmän ammattimaistunut ja keskittynyt.

1990-l: Järjestöjen toimintaympäristö muuttuu

- Kun **kuntien itsehallintoa lisättiin** 1990-luvun alussa, ne alkoivat **ulkoistaa hyvinvointipalvelujaan** (syynä myös **laman** aiheuttamat rahoitusvaikeudet.)
- Samalla **valtion rahoitusosuutta siirrettiin** sote-alan järjestöjä tuolloin rahoittaneelle **Raha-automaattiyhdistykselle** (RAY.) Kuntien valtionosuusudistuksen jälkeen erityisesti **kunnat alkoivat ostaa lakisääteisiä julkisia palveluita kolmannen sektorin organisaatioilta.**
- Kunnat olivat myös mukana perustamassa kolmannen sektorin organisaatioita uusien yhteistyömallien luomiseksi. Taustalla myös **Suomen EU-jäsenyys**, jonka rakennerahastot ja yhteisörahastot jakoivat hankerahaa järjestöjen haettavaksi.

→ **Järjestöjen rahoitusmahdollisuudet kasvoivat**

Järjestöt kytketty rahoituksella julkisen sektorin strategisiin tavoitteisiin & kansalaisyhteiskunnan ohjaus on tiukentunut.

- Perinteisestä pohjoismaisesta kansalaisyhteiskuntamallista on siirrytty kansalaisyhteiskunnan rahoituksen osalta kohti kansalaisyhteiskuntaa, jossa **valtio rahoittaa järjestöjä omista strategisista lähtökohdistaan projektiluontoisesti.**
 - **Julkisen rahoituksen kautta järjestöt on aiempaa selvemmin kytketty julkisen sektorin tavoitteisiin ja vaatimuksiin.** Samalla järjestöjen asema palvelujen tuottajina on kiristynyt.
- Hankerahoituksen osuus on kasvanut
- Vaikuttavuustavoitteet ja vaade osoittaa rahoituksen vaikuttavuus lisääntyneet jatkuvasti

Järjestöt kytketty rahoituksella julkisen sektorin strategisiin tavoitteisiin & kansalaisyhteiskunnan ohjaus on tiukentunut.

→ Arvioitavuuden vaatimus (järjestöjen vastuullisuusvelvollisuus, arviointi- ja raportointikäytännöt ovat yksityiskohtaistuneet.)

- Yhdistymisvapaus: **järjestöt itsehallinnollisina organisaationa voivat määritellä toimintansa tarkoituksen, tavoitteet ja toimintamallit.**
- **Julkinen rahoitus tuo velvollisuuden käyttää varoja vastuullisesti** niille myönnettyyn tarkoitukseen ja altistaa ulkoiselle kontrollille.
- Rahoituksen hakeminen ja raportointi koetaan tarpeettoman **byrokraattiseksi ja aikataulut ja ohjeistukset paikoin epäselviksi.**
 - Raskas byrokratia ja monimutkaiset hakuprosessit **voivat entisestään keskittää kansalaisyhteiskuntaa, jos uudet, pienet toimijat eivät kykene hakemaan rahoitusta.**
 - Em. **ongelmat ovat järjestöbarometrin mukaan yleistyneet** viime vuosina. Uusi haaste: 15% vastaajien mielestä rahoittaja ei ymmärrä järjestöjen työn luonnetta.
 - Järjestöbarometri 2018: **enää 58% vastanneista järjestöistä koki autonomiansa riittäväksi** (2016 = 80%.)

Järjestöt toimivat yhä useammin markkina-logiikan mukaisesti

- Verohallinnon tulkinnan mukaan järjestöt saattavat kilpailla samoilla markkinoilla yksityisten yritysten kanssa, **jolloin niitä ei enää pidetä yleishyödyllisinä toimijoina, mikä poistaa näiltä järjestöiltä verovapauden.**
- Verovapauden lisäksi kolmannen sektorin tukien on katsottu vääristävän kilpailua, ja **RAY alkoikin 2000-luvulla kannustaa järjestöjä yhtiöittämään toimintansa.**

→ Yhtiöittämistä on tapahtunut paljon erityisesti sote-sektorilla.

- “Markkinoitumista” edistää myös **Suomen tiukka tulkinta EU:n kilpailulainsäädännöstä**, joka pakottaa järjestöt julkisissa kilpailutuksissa samalle viivalle kilpailemaan yksityisten palveluntarjoajien kanssa.
- Valtio on myös puskenut järjestöjä **tehostamaan toimintaansa ja julkisten resurssien käyttöä** kannustamalla niitä **fuusioitumaan ja keskittämään toimintaansa** (kritiikki: ohjaako järjestöjä enää kansalaistoiminnan logiikka vai pikemminkin yksityisen sektorin toimintatavat?)

Perinteinen järjestökenttä on yhä enemmän ammattimaistunut ja keskittynyt.

- Kansalaistoiminnan luonteen muutos on tuonut **ammattilaisia** mukaan kansalaistoiminnan organisointiin ja aktivointiin.
- **Palvelujen tuottajana toimiminen** on tuonut ammattimaista otetta järjestötyöhön
- Rahoitushakemusten laadinta, projektityöskentely, hankerahoituksen oikea kohdentaminen ja toiminnan vaikuttavuuden arviointi ja raportointi **edellyttävät usein järjestöammattilaisten työpanosta.**
- **Kolmannen sektorin palkatun henkilöstön ja työnantajana toimivien organisaatioiden määrä** on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana nopeasti **kasvanut.**

Keskustelua

- Em. kehityksen vaarana on, **että ammatillistuminen, markkina- ja julkisen sektorin logiikat** alkavat **korvata jäsenyyteen ja jäsendemokratiaan perustuvaa kansalaisyhteiskunnan logiikkaa**. Samalla järjestöjen luonne **yhteiskunnallista muutosta ajavina ja valtiota ja julkista politiikkaa kritisoivina** kansalaisyhteiskunnan toimijoina voi kaventua.
- **Vastuullisuuden 360 astetta**
 - Järjestöjen vastuullisuus ulkoiselle rahoittajalle "tilivelvollisuutena"?
 - Vastuullisuus toiminnan tarkoitukselle?
 - Vastuullisuus jäsenille ja toiminnan piirissä oleville kansalaisille?
 - Vastuullisuus työntekijöille?
- Rahoittajan vastuu rahoitettaville: ahoituskäytäntöjen ennakoimattomuus?

Rahoitusmalliin liittyviä kysymyksiä

- Kuinka vähentää järjestöjen rahoitusriippuvuutta julkisesta sektorista?
- Rahoitetaanko julkisella rahalla kulloisiakin poliittisia/strategisia tavoitteita vai aktiivista kansalaisyhteiskuntaa?
- Kuinka turvata järjestöjen autonomia ja luonne yhteiskunnallisina liikkeinä ja yhteiskunnallisina innovaattoreina?
- Miten turvata vastuullisuuden 360 astetta?

Hankkeessa seuraavaksi

- Uudenlaisten ratkaisujen kartoittaminen kansalaisyhteiskunnan haasteisiin vastaamiseksi
- Yhteiskehittämistyöpajat ratkaisujen, toimintamallien ja politiikkasuositusten kehittämiseksi yhdessä järjestöjen ja neljännen sektorin toimijoiden kanssa tammi-helmikuussa Helsingissä ja Tampereella
- Uudistustehdotusten arviointi ja suositusten muotoilu
- Loppuraportti julkistetaan syksyllä 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

S Y K E

**DEMOS
HELSINKI**

Petri Ruuskanen, JYU
Maija Faehnle, Syke
Julia Jousilahti, Demos Helsinki
Outi Kuittinen, Demos Helsinki

Kiitos!
Jatketaan keskustelua